

SUVREMENA TEOLOGIJA BRAKA I OBITELJI

Anton TAMARUT

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
tamaruta@theo.kbf.hr

Sažetak

Suvremena teologija braka i obitelji prije svega vodi računa o društvenoj i kulturalnoj preobrazbi koja je zahvatila i vjerski život te slijedi prijelaz sa statičkog poimanja poretka stvari na više dinamično i evolutivno. Od pogleda na ženidbu shvaćenu ponajprije kao biološko i juridičko jedinstvo više je usmjerena prema međuosobnom, duhovnom i egzistencijalnom shvaćanju. Umjesto s neoskolastičkim i juridičkim terminima istinu i sadržaje ženidbe izražava biblijskim i personalnim kategorijama i izrazima, kao što su npr.: ženidbeni savez, intimna zajednica bračnog života i bračne ljubavi, bračno prijateljstvo, zajedništvo života i sl.

Posebnost supružničkog zajedništva nalazi se u njegovu globalnom karakteru. Bračna ljubav obuhvaća cjelovitost u koju ulaze sve sastojnice osobe. Brak i obitelj su »zajednica ljubavi«. Ljubav koja je u središtu ženidbe ne smije se međutim shvatiti u površnom sentimentalnom smislu. Temeljna je dimenzija kršćanske ljubavi *agape*, tj. prijanjanje uz drugoga i uz njegovo dobro, a temelji se na slobodnoj odluci volje. *Agape* uključuje vjernost te nastavlja živjeti i kada »čudljivi« eras napusti one koji se ljube. Na tragu Drugoga vatikanskog koncila, brak i obitelj promatraju se u svjetlu općeg poziva na svetost.

Kao »zajednica ljubavi«, brak i obitelj su istodobno i dar i poslanje, povlašteni prostor i način Božje objave i čovjekove (ne)vjere, Božjeg govora i čovjekova odgovora. Novija teologija promišlja brak i obitelj ponajprije u spasopovijesnoj perspektivi i dinamici, kroz poredak stvaranja i otkupljenja, te pritom osobito ističe njihovu ikonološku, trinitarnu, kristološku, ekleziološku, euharistijsku i misijsku dimenziju. Posebno se u tom kontekstu teologija slike Božje nudi kao važan ključ i poveznica u razumijevanju braka i obitelji. Od intimnog zajedništva muža i žene, Krist čini znak, odnosno sakrament svoje ljubavi i vjernosti prema Crkvi (usp. Ef 5,25-32). Svojim jedincatim odnosom ljubavi i nježnosti prema Crkvi, Krist ulazi u životno zajedništvo muža i žene i u njemu se djelotvorno nastanjuje. Sakramentom ženidbe kršćanski ženidbeni drugovi

naznačuju otajstvo jedinstva i plodne ljubavi između Krista i Crkve (usp. Ef 5,32) i u njemu imaju udjela.

Kao što Crkva tako i ženidba živi ponajprije od euharistije (*Matrimonium de Eucharistia*). U euharistijskoj žrtvi, spomen-činu Saveza koji je Krist sklopio sa svojom Crkvom, ženidbeni savez supružnika čisti se, obnavlja i produbljuje, kako bi njihov bračni život mogao biti »Kristu na spomen«. Ženidba je euharistijska ustanova, uzorni životni oblik za *imitatio Christi*, za *martyrium*, za »ljubav do kraja«.

Bračna ljubav se dakako ne iscrpljuje u zajedništvu bračnih drugova, nego je kao plodna ljubav usmjerena rađanju i odgajanju djece. Ženidba je, dakle, usmjerena prema obitelji, »prisnoj zajednici života i ljubavi«. »Unutartrinitarno zajedništvo« model je i princip »obiteljskog zajedništva«. Obitelj kao domaća Crkva (*Ecclesia domestica*) sve više dobiva na ekleziološkoj važnosti i značenju. Ona je naime zajednica u kojoj se žive sve tri osnovne zadaće Crkve: svjedočko naviještanje Božje riječi, slavljenje trojedinoga Boga zajedničkom molitvom i kućnom liturgijom te služenje u ljubavi. Obiteljsko lice Crkve i crkveno lice obitelji u uzajamnom su i prožimajućem odnosu. Obitelj je, naime, povlašteni životni i crkveni prostor u kojem se živi proročko, svećeničko i kraljevsko dostojanstvo i poslanje. Prema Drugome vatikanskom koncilu, kršćanskoj je obitelji namijenjeno poslanje da svima otkriva »živu prisutnost Spasitelja u svijetu te pravu narav Crkve, i to kako po ljubavi suprugâ, velikodušnoj plodnosti, jedinstvu i vjernosti tako i po ljubavlju prožetoj suradnji svih njezinih članova« (GS 48).

Ključne riječi: brak, obitelj, savez, slika Božja, ljubav, euharistija, domaća Crkva.

Uvod

Teologiju je moguće opisati i definirati na različite načine. Tako se npr. može reći da je teologija govor o Bogu i čovjeku, o Božjem odnosu prema čovjeku i čovjekovu odnosu prema Bogu. Ona, dakle, obuhvaća s jedne strane objavu, a s druge vjeru, odnosno nevjeru. Kako objava, tako i (ne)vjera predmet su teološkog sustavnog promišljanja. Kao takva, složena, ali nepomiješana i neodjeljiva znanstvena disciplina, teologija je, s jedne strane, označena trajno važećim i nepromjenjivim odrednicama te, s druge strane, stalno promjenjivim i novim povijesnim, društvenim i kulturalnim okolnostima koje, zbog vjernosti samoj istini, od nje zahtijevaju nove, bliskije i razumljivije misaone i jezične kategorije i izraze. S jedne strane imamo, dakle, sâm polog vjere, odnosno vjerske istine, a s druge strane način kako se one izražavaju i prenose. Na to je već upozorio papa Ivan XXIII. u svojem glasovitom i povijesnom govoru na otvaranju Drugoga vatikanskog koncila, a kasnije je to isto ušlo i u koncilske dokumente.¹

¹ Usp. IVAN XXIII., *Gaudet Mater Ecclesia*. Govor na svečanom otvaranju Drugoga vatikanskog koncila (11. X. 1962.), u: *Acta Apostolicae Sedis*, 54 (1962.), 792; DRUGI VATI-

Nemoguće je ne primijetiti kako je u novije doba društvena i kulturalna preobrazba zahvatila i vjerski život. Znanstveni duh odrazio se snažno na kulturalni nazor i načine mišljenja. Ljudski je rod, kako su to već uočili koncilski oci, prešao sa »statičkog poimanja poretka stvari na više dinamično i evolutivno« (GS 5). Taj prijelaz s prirodno-statičkog shvaćanja stvarnosti prema više osobnom, povijesnom i dinamičnom promatranju zahtijeva nove analize i sinteze. U teologiji braka i obitelji posebno je potrebno voditi računa o »znakovima vremena« te istodobno cijelu problematiku promatrati u širem kontekstu brzih i složenih društvenih promjena i aktualne antropološke krize.² Naime, odgovor na ključno pitanje tko je čovjek u mnogome utječe na samo poimanje braka i obitelji kao zajednice osoba. Važno je također sačuvati svijest i o tome kako se na dnu svih povijesnih, društvenih i kulturalnih mijena i promjena nalazi i mnogo toga što se ne mijenja i »što ima svoj posljednji temelj u Kristu, koji je isti jučer, danas i uvijek« (GS 10). Upravo vjernost Kristu jamči ujedno i vjernost istini braka i obitelji i tada kada se tradicionalni, neoskolastički i juridički termini u suvremenoj teologiji preriču u biblijske i osobnije kategorije i izraze, kao što su npr. ženidbeni savez, intimna zajednica bračnog života i bračne ljubavi, zajedništvo života, uzajamna ljubav, uzajamno predanje i primanje.

1. Posebnost supružničkog zajedništva

U suvremenoj teologiji braka i obitelji pogled se sve više usmjeruje prema međuosobnom, duhovnom i egzistencijalnom shvaćanju ženidbe. Kao posebnost supružničkog zajedništva ističe se u prvom redu njegov globalni karakter, a to prema F. J. Nockeu znači: (1) brak nije samo mjesto gdje se zajedno radi i duhovno komunicira nego i mjesto tjelesnog susreta koji obuhvaća čitava čo-

KANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 62, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: GS).

² U nas je o braku i obitelji u novim i složenim društvenim prilikama posebno promišljao Vjekoslav Bajsić. Dva njegova predavanja na tu temu održana na Teološko-pastoralnim tjednima u Zagrebu: *Obitelj kao zajednica osoba* (1972.) i *Brak u današnjem urbaniziranom i tehničariziranom društvu* (1979.) te jedno, održano na nekoj župskoj tribini u Zagrebu, 22. ožujka 1973., pod naslovom *Znači li brak odnosno obiteljski život lutriju?*, mogu se naći u knjizi njegovih sabranih tekstova koje je uredio Stjepan Kušar: Vjekoslav BAJSIĆ, *Život i problemi crkvene zajednice. Članci, rasprave, materijali*, Zagreb, 2000., 479 – 511. Prva dva predavanja preuzeta su iz *Bogoslovske smotre*, 42 (1972.) 1, 65–73; 49 (1979.) 1–2, 41–50. Bajsić u svojim člancima posebno upozorava na dezintegraciju suvremenog društva koja neminovno sa sobom donosi dezintegraciju osobe, odnosno dezintegraciju i dezorganizaciju obitelji, pri čemu se posebno misli na promjene unutarnje strukture obitelji. Također usp. Tonči TRSTENJAK, *Obitelj u industrijaliziranoj kulturi: problemi, funkcije, razvoj*, u: *Obnovljeni život*, 33 (1978.) 6, 503–530.

vjeka; (2) brak ne znači samo ograničeno zajedništvo interesa, nego zajedničku sudbinu »u radosti i žalosti, u zdravlju i bolesti«; (3) brak nije savez na određeno vrijeme, nego projekt za čitav život. Stoga govorimo o prihvaćanju punom ljubavi u vidu potpunog životnog zajedništva.³ Bračna je ljubav, kako kaže T. J. Šagi-Bunić, »unutrašnji stav čovjeka, unutrašnja odlučnost biti u svemu jedno za drugo«⁴.

U definiranju naravi ženidbe redovito se polazi od uzajamne ljubavi supružnika. Ljubav je, dakle, u središtu ženidbe. Brak i obitelj su »zajednica ljubavi« (GS 47). Drugi vatikanski koncil govori o intimnoj zajednici bračnog života i bračne ljubavi u kojoj se supruzi uzajamno predaju i primaju (usp. GS 48). No upravo zbog tolike važnosti ljubavi u ženidbenom savezu, da se ona ne bi shvatila u površnom, sentimentalnom smislu, potrebno je prema F.-J. Nockeu dati nekoliko pojašnjenja: (1) ljubiti ne znači drugim zagospodariti, nego mu se slobodno darovati te ga kao dar prihvatiti. Sloboda je pretpostavka i trajni uvjet ljubavi. (2) Ljubav, premda želi zajedništvo te teži da se sjedini u jedno, ne znači da bi se jedno trebao rastopiti u drugome dotle da se izbrise vlastita individualnost, nego znači maksimalnu blizinu praćenu istodobno vrlo velikom autonomijom. (3) Eros (draž koja izbija iz drugoga i želja za sjedinjenjem), premda predstavlja jednu od bitnih dimenzija bračne ljubavi, s njom se jednostavno ne može poistovjetiti. Temeljna je dimenzija kršćanske ljubavi *agape*, tj. prijanjanje uz drugoga i uz njegovo dobro, a temelji se na slobodnoj odluci volje. *Agape* uključuje vjernost te nastavlja živjeti i kada je »ćudljivi« eros napustio one koji se ljube (te upravo tako stvara mogućnost da se eros obnovi). (4) Život u ljubavi ne znači ni rajsko stanje sklada i odsutnosti sukoba, nego zajedničko traženje rješenja sukoba, opraštanje, novi početak, prihvaćanje različitosti te također podnošenje stalne otuđenosti.⁵

Ljubav se, dakle, ne može svesti na puki osjećaj jer, kako je istaknuo i papa Benedikt XVI. u enciklici *Deus caritas est*, osjećaji dođu i prođu: »Osjećaj može biti divna početna pobuda, ali nije punina ljubavi... Značajka je zrele ljubavi da obuhvaća sve ljudske potencijale i zahvaća, da tako kažemo, čitava čovjeka... ljubav nije nikada 'završen' i gotov čin; tijekom života ona se pre-

³ Franz -Josef NOCKE, *Sakramententheologie: ein Handbuch*, Düsseldorf, 1997., 270.

⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema. Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 1969., 373. On također na istome mjestu naglašava da je bračna ljubav »prihvaćanje čitave osobe kao takve i davanje samoga sebe u službu i odanost toj osobi, potpuno i neopozivo«. Bračna ljubav je također »spremnost da se drugome dade i da za drugoga živi, da drugome pripada duševno i tjelesno, i da drugoga prihvati čitava kakav jest«.

⁵ Franz-Josef NOCKE, *Sakramententheologie: ein Handbuch*, 270. O mjestu i značenju erosa u bračnoj zajednici više vidi u: Maurizio ALIOTTA, *Il matrimonio*, Brescia, 2002., 111–127.

obražava, sazrijeva i upravo tako ostaje vjerna samoj sebi.«⁶ Produbljenje osobno-partnerskog shvaćanja ženidbe, prema Franzu Courthu znači i odvratanje od romantično-idealističkog poimanja osobe: »Ljubav koja ne uključuje slabosti, ne zaslužuje svoje ime.«⁷ Tko iskreno ljubi, nikada neće pomisliti da ljubljenu osobu potpuno poznaje, naprotiv, promatrat će je uvijek kao dragu tajnu, bit će otvoren za njezin rast i promjene; radovat će se njezinim preobraženjima. Ljubav se, naime, uvijek nada i iščekuje; ona ne poznaje kraj. S onima koje volimo ne možemo raspolagati. Ljubav zapravo ne gospoduje, nego služi, ne iznuđuje, nego vjeruje i nada se.⁸

Posebnost supružničkog zajedništva i bračne ljubavi za koju Koncil kaže da je »na izvrstan način ljudska« (GS 49), a obuhvaća čitavu osobu, sastoji se također u spolnoj intimnosti, i to kao važnoj sastavnici ljudskog dostojanstva. »Takva ljubav, koja ujedno združuje božansko i ljudsko, vodi supruge slobodnom i uzajamnom darivanju samih sebe i obistinjuje se nježnim osjećanjem i djelom te prožima sav njihov život; štoviše sama se usavršuje i raste svojim velikodušnim izvršavanjem« (GS 49). Ona, dakle, obuhvaća cjelovitost u koju ulaze sve sastojnice osobe – »poziv tijela i nagona, snaga osjećaja i čuvstvenosti, težnja duha i volje; ona teži dubokom osobnom jedinstvu, jedinstvu koje preko jedinstva u jednome samom tijelu, vodi k tome da ne bude nego jedno srce i jedna duša«⁹.

Takav pozitivan stav prema intimnoj bračnoj ljubavi važno je istaknuti zbog činjenice što se dugo, sve do novijeg doba u kršćanskoj tradiciji, zahvaljujući prije svega Augustinovu spolnom pesimizmu,¹⁰ povlačio velik oprez i suzdržanost prema intimnom bračnom zajedništvu i činu, a Koncil sada izravno kaže kako se ta ljubav posebno izražava i usavršava upravo samim bračnim činom: »Stoga su čini kojima se supruzi međusobno intimno i čisto sjedinjuju časn i dostojni. Izvršeni na doista ljudski način, oni označuju i njeguju međusobno darivanje kojim se supruzi radosna i zahvalna srca uzajamno oboga-

⁶ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika o kršćanskoj ljubavi* (25. XII. 2005.), Zagreb, 2006., br. 17. Kritički osvrt na encikliku vidi u: Werner G. JEANROND, *Teologija ljubavi*, Brescia, 2012., 180–189.

⁷ Franz COURTH, *Sakramenti. Priručnik za teološki studij i praksu*, Đakovo, 1997., 495.

⁸ Usp. Anton TAMARUT, *Euharistija. Otajstvo vjere i dar života*, Zagreb, 2004., 16.

⁹ IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22. XI. 1981.), br. 13, Zagreb, 1981. (dalje: FC).

¹⁰ Sv. Augustin je, naime, isključio mogućnost da se čovjek iskvaren padom u grijeh može služiti svojom seksualnošću, a da pritom ne griješi. Prema njemu, čovjekova se iskvarenost očituje prije svega u tome što na vrhuncu tjelesne naslade »zamire skoro svako oštromlje i takoreći budnost promišljanja« (*De civitate Dei*, XIV, 16; citirano prema: Aurelije AUGUSTIN, *O Državi Božjoj – De civitate Dei*, II (knjiga XI–XVIII), Zagreb, 1995., 279.

ćuju« (GS 49). Sama tjelesnost osoba u njihovoj spolnoj određenosti i razlici može biti »sredstvo kojim se izražava čovjekova bogolikost«¹¹. Tijelo postaje, kako kaže Angelo Scola u općem uvodu u kateheze o ljudskom tijelu Ivana Pavla II., »gotovo prasakrament jer po njemu vidljivost muškosti i ženskosti prenosi otajstvo istine i ljubavi, otajstvo božanskog života kojega je čovjek dionik«¹². Tijelo, naime, kao sakrament osobe, odražava dimenziju dara, otvorenosti i predanja drugome u ljubavi, i samo je ono, kako ističe Ivan Pavao II., sposobno učiniti vidljivim ono što je nevidljivo: duhovno i božansko. »Ono je stvoreno da u vidljivu zbilju svijeta prenosi otajstvo oduvijek skriveno u Bogu i tako mu bude znakom.«¹³

Takav pozitivan govor o tijelu i o intimnom bračnom zajedništvu i činu toliko više je značajan kada se ima na umu da je koncilski nauk o braku i obitelji smješten u kontekst općeg poziva na svetost. Tom je pozivu Koncil posvetio kratko, ali vrlo važno peto poglavlje Dogmatske konstitucije o Crkvi, u kojem se za kršćanske supružnike i roditelje kaže kako se moraju »tijekom cijeloga života uzajamno podržavati u milosti te kršćanskim naukom i evanđeoskim krjepostima prožeti potomstvo koje su s ljubavlju od Boga primili«¹⁴. Na taj način oni »svima pružaju primjer neumorne i velikodušne ljubavi, izgrađuju bratstvo ljubavi te postaju svjedocima i suradnicima plodnosti Majke Crkve, za znak i dioništvo u onoj ljubavi kojom je Krist ljubio svoju Zaručnicu te sama sebe za nju predao« (LG 41).¹⁵ U istoj dogmatskoj konstituciji, u jedanaestom broju, gdje se među ostalim sakramentima naznačuje također sakramentalnost i specifičnost sakramenta ženidbe, kaže se kako si kršćanski ženidbeni drugovi snagom sakramenta »uzajamno pomažu postići svetost u bračnom životu i u primanju i odgajanju djece« (LG 11). Posebno se i često o bračnoj svetosti govori u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*. Tako je npr. 48. broj te konstitucije posvećen svetosti ženidbe i obitelji. Kršćanski supruzi ispunjavajući snagom sakramenta ženidbe svoje ženidbeno i obiteljsko poslanje te ispunjeni Kristovim duhom, »sve se više i više približavaju svojem vlastitom savršenstvu i uzajamnom posvećenju te stoga i zajedničkom proslavljanju Boga« (GS

¹¹ Stjepan KUŠAR, Muško i žensko stvori ih (Post 1,27). Mali prilog teologijskoj antropologiji spolova, u: *Obnovljeni život*, 45 (1990.) 6, 463.

¹² Angelo SCOLA, *Uvod u prvi ciklus*, u: IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi. Cjelovita teologija tijela*, I, Split, 2012., 55.

¹³ IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih*, 161.

¹⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium – Svjetlo naroda. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 41, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: LG).

¹⁵ Na ideju o specifičnom obliku svetosti bračnog i obiteljskog života, na »vlastiti put« svetosti za bračne drugove u koncilskim dokumentima skrenuo je pozornost Marijan VALKOVIĆ u članku: *Obitelj u misli Crkve danas*, u: *Bogoslovska smotra*, 42 (1972.) 1, 19–20.

48). Oni su »milošću okrijepljeni za svet život« (GS 49), te pozvani da budu jednog srca, jedne misli i »ujedinjeni u uzajamnoj svetosti da, slijedeći Krista, koji je počelo života, postanu po radostima i žrtvama svojeg zvanja i po svojoj vjernoj ljubavi svjedoci onoga otajstva ljubavi koje je Gospodin svojom smrću i svojim uskrsnućem objavio svijetu« (GS 52).

Prema nauku Drugoga vatikanskog koncila svetost ne samo što nije privilegij ili povlastica namijenjena isključivo osobama redovničkog staleža i posvećenog života, nego je ona upućena svim kršćanicima, a ženidbena i obiteljska svetost u tom kontekstu imaju posebno značenje i vrijednost. Bračni i obiteljski život povlašteno su mjesto i put prema svetosti ukoliko se upravo u takvom zajedništvu života na poseban način može predočiti i uprisutniti otajstvo zajedništva i ljubavi trojedinoga Boga, Kristovi osjećaji i ponašanje puno ljubavi i nježnosti prema Crkvi. Moglo bi se dakle reći da je svetost osnovni poziv i konačni cilj supružničkog zajedništva. Dakako, slično svetosti Crkve, i svetost braka i obitelji nije statična veličina. I njoj stalno prijeto otvrdnuće srca, te i ona, kako napominje kardinal Walter Kasper, »treba stalno slijediti put obraćenja, obnove i sazrijevanja«¹⁶.

2. Brak i obitelj u spasopovijesnoj perspektivi

Kao »zajednica ljubavi«, brak i obitelj su istodobno i dar i poslanje, povlašteni prostor i način Božje objave i čovjekove vjere, odnosno nevjere, Božjeg govora i čovjekova odgovora. Novija teologija promišlja brak i obitelj ponajprije u spasopovijesnoj perspektivi i dinamici, kroz poredak stvaranja i otkupljenja, te pritom osobito ističe njihovu ikonološku, trinitarnu, kristološku, ekleziološku, euharistijsku i misijsku dimenziju. U tom se kontekstu posebno teologija slike Božje nudi kao važan ključ i poveznica u razumijevanju braka i obitelji.¹⁷

¹⁶ Walter KASPER, *Il vangelo della famiglia*, Brescia, 2014., 31.

¹⁷ Usp. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Comunione e servizio. La persona umana creata a immagine di Dio* (23. VII. 2004.), u: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith... (14. II. 2013.); Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, Zagreb, 2014., 99–149 (treće poglavlje: Vjera u Boga čovjekovih korijena i korijena svijeta); Božo LUJIĆ, Osnovno biblijsko pitanje: Što je čovjek? Egzegetsko-teološka analiza Ps 8, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 3, 595–618; Bruna VELČIĆ, Čovjek – slika Božja i njegova moralna odgovornost, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 533–555; Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva. Povezanost Staroga i Novoga zavjeta na primjeru egzegetsko-teološke analize odabranih svetopisamskih tekstova*, Zagreb, 2008., 33–70 (drugo poglavlje: Čovjekova sličnost Bogu i prokreacija u kontekstu stvaranja čovjeka (Postanak 1,26-28)); Adalbert REBIC, *Stvaranje svijeta i čovjeka. Egzegeza i biblijska teologija Post 1-3 s uvodom u Petoknjžje*, Zagreb, 1996; Anton TAMARUT, *Bild Gottes als locus theologicus der Gna-*

2.1. Brak u poretku stvaranja – Polazište i temelj u teologiji slike Božje

U mjeri u kojoj je pojam *slika Božja* s prve stranice Svetog pisma ključan za biblijsko-teološku definiciju čovjeka pojedinca, bilo muškarca, bilo žene (usp. Post 1,26), u tolikoj mjeri on također bitan za definiranje životnog zajedništva muškarca i žene: »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih« (Post 1,27).¹⁸ Nije, dakle, samo pojedinac u svojoj individualnosti i pojedinačnosti *slika Božja*, i to primarno po svojim duhovnim sposobnostima, po razumu i slobodnoj volji, nego su to isto tako muškarac i žena zajedno, u svojem međuodnosu, u svojoj relacionalnosti, po sposobnosti odnošenja i upućenosti jedno na drugo; »njihova združenost tvori prvi oblik zajednice osoba« (GS 12).¹⁹ Moglo bi se čak reći da su muškarac i žena u svojem jedinstvu i zajedništvu iskonska slika Božja; u njihovu je savez predstavljen savez Boga s ljudima;²⁰ iz njihova se odnosa rađa novi život; njima je povjerena briga i odgovornost za život svih drugih stvorenja (usp. Post 1,28).

denlehre. Die Gnade als Nähe Gottes in den Werken von Ivan Golub, Rijeka, 1994; Anton TAMARUT, *Stvoeren za ljubav. Kršćanski pogled na čovjeka*, Zagreb, 2005; Anton TAMARUT, Odnos vjere i razuma u svjetlu čovjekove stvorenosti na sliku Božju, u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 2, 245–261. U nas se teologijom slike Božje posebno bavio Ivan Golub. Usp. Ivan GOLUB, Čovjek – slika Božja (Post 1,26). Novi pristup starom problemu, u: *Bogoslovska smotra*, 41 (1971.) 4, 377–390; Ivan GOLUB, Čovjek slika Božja – prijatelj Božji, u: *Bogoslovska smotra*, 60 (1990.) 1–2, 106–111; Ivan GOLUB, Čovjek slika Božja – ključ za poznavanje Boga, u: *Bogoslovska smotra*, 60 (1990.) 1–2, 121–123; Ivan GOLUB, Homo ludens imago Dei, u: *Bogoslovska smotra*, 61 (1991.) 1, 46–60; Ivan GOLUB, Nasrtaj na sliku Božju, u: *Bogoslovska smotra*, 67 (1997.) 1, 93–99; Ivan GOLUB, Man – Image of God (Genesis 1:26). A New Approach to an Old Problem, u: M. AUGUSTIN – K. D. SCHUNCK (ur.), »Wünschet Jerusalem Frieden«. *Collected Communications to the XIIth Congress of the International Organization for the Study of the Old Testament*, Jerusalem, 1986., Frankfurt – Bern – New York – Paris, 1987., 223–233; Ivan GOLUB, *Imago Dei. Der Mensch als Bild Gottes – Gottespräsenz und Gottesdarstellung (Gen 1,26-27) und verwandte Texte. Theologisches Südosteuropaseminar*, III, Heidelberg, 1991; Ivan GOLUB, L'uomo immagine di Dio. Presenza. Somiglianza. Amicizia, u: *Studi ecumenici* (10 Venezia 1992), 355–458; Ivan GOLUB, Imago Dei, u: Aleksandar FLAKER – Josip UŽAREVIĆ (ur.). *Vizualnost*, Zagreb, 1995., 11–23; Ivan GOLUB, Slika Božja, u: *Dometi*, 6 (1996.) 1, 33–44.

¹⁸ Kratko o suvremenim teološkim tumačenjima čovjekove stvorenosti na sliku Božju (Gerhard von Rad, Claus Westermann, Wolfgang Seibel, Leo Scheffczyk, Ivan Golub, Giovanni Iammarrone), vidi u: Anton TAMARUT, *Stvoeren za ljubav*, 12–17.

¹⁹ O spolnosti kao bitnoj odrednici čovjekove relacijske sposobnosti, na temelju prvih dvaju biblijskih izvještaja o stvaranju (Post 1 – 2) vidi u: Richard PAVLIĆ, Muško i žensko stvori ih. Pečat kršćanske antropologije, u: *Riječki teološki časopis*, 22 (2014.) 2, 322–332.

²⁰ O tome je kratko na općoj audijenciji, 2. travnja 2014. godine, u katehezi o ženidbi govorio i papa Franjo. Među ostalim je istaknuo kako je upravo bračni par Božja slika: »muškarac i žena; ne samo muškarac, ne samo žena, već oboje. To je slika Boga: ljubav, savez Boga s nama predstavljen je u tome savezu između muškarca i žene. [...] Stvoreni smo zato da ljubimo, kao odraz Boga i njegove ljubavi. I u bračnoj vezi muškarac i žena ostvaruju taj poziv u znaku uzajamnosti i zajedništva punoga života u kojem su se odlu-

No, oni su prvotno jedno drugome dani na dar, za uzajamnu pomoć (usp. Post 2,18). Njihova spolna razlika, odnosno spolna komplementarnost, ne iscrpljuje se u prokreaciji, »nego se smješta u širi okvir sveukupnih međuljudskih (supružničkih) odnosa, u kojem su muž i žena jedno drugom primjerena pomoć, ne samo na tjelesnom području, nego i na psihičkom i duhovnom (Post 2,20b-24; Prop 4,9-12)«²¹. Njihov odnos je bitno označen jednakošću i partnerstvom, sličnošću i različitošću. Radi se o recipročnosti i komplementarnosti. O recipročnosti koja ne znači samo jednakost mnogih koji su različiti po nekim detaljima ili mogu imati različite uloge. To nije ni komplementarnost koja bi dvije polovice spajala u jedno i gdje nijedna polovica ne bi bez druge bila cjelina, kao što je slučaj u Platonovu mitu o dvospolnim ljudima u *Gozbi kod Aristofana*.²² Naprotiv, kako primjećuje Mirjana Pinezić, »svatko je u sebi potpuna zaokružena cjelina koja je, po toj istoj punini, upućena na drugoga«²³. Tek s darom žene (Eve), Adamov život postaje radostan i oduševljen (usp. Post 2,23). Čovjek je, naime, po svojoj najdubljoj naravi društveno i relacijsko biće te »bez odnosa s drugima ne može ni živjeti niti razvijati svoje sposobnosti« (GS 12).

Muž i žena kao »dvoje u jednome tijelu« (usp. Post 2,24) predstavljaju povlašteno mjesto Božje djelatne prisutnosti. Da bi postigli puninu života, muž i žena su potrebni jedno drugome. Oni svoju bogolikost zrcale u zajedničkom uživanju darovanog života, u tome što uživaju jedno u drugome, u međusobnoj sličnosti i različitosti, i što su u svojem uživanju života, tj. međusobnog odnosa u koji ih je doveo Stvoritelj, otvoreni novom životu, odnosno novom odnosu, tj. roditeljstvu. Njihova se bogolikost odražava također i u primljenoj vlasti, odnosno odgovornosti i brizi za život svih Božjih stvorenja (usp. Post 1,28). Božja životna i kreativna prisutnost u njihovu međusobnom zajedništvu čini ih sposobnima za brigu o svim Božjim stvorenjima. U prenošenju života i upravljanju stvorenim svijetom, oni su »suradnici ljubavi Boga stvoritelja i takoreći njezini tumači« (GS 50). Po tome što je zadaća prokreacije usko povezana sa zadaćom njegovanja zemlje (usp. Post 1,28s), ženidba i obitelj uvršteni su u širi društveni kontekst. S jedne strane, kako primjećuje Walter Kasper, nalog da obrađuju zemlju je tako upućen mužu i ženi da oni oboje posjeduju

čili ostati zauvijek zajedno.« Navedeno prema: FRANJO, *Sakramenti. Lanac milosti*, Split, 2014., 45.

²¹ Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, 55.

²² Usp. PLATON, *Gozba kod Aristofana*, XIV-XV, 189c-192d. Također usp. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, br. 11.

²³ Mirjana PINEZIĆ, Svadbeni misterij i objava teološke dimenzije ljudske ljubavi, u: *Riječki teološki časopis*, 22 (2014.) 1, 231.

»javno poslanje«²⁴. Žena se tu ne promatra tek u ulozi majke i domaćice. S druge strane, povezanost rađanja sa zadaćom njegovanja zemlje znači također nov način kako promatrati zadaću prokreacije. »To je sada izraz pozicije koju ljudsko biće ima kao gospodar nad prirodom.«²⁵ Čovjek nije naprosto podvrgnut zakonu prirode. On nije naprosto izložen naravnom ciklusu prirode. Njemu je tu također udijeljena pozicija vladara, što sigurno ne znači da je riječ o poziciji autokratskog vladanja, nego pred Bogom odgovornoga. Odgovornost je prema Kasperu regulirana na dvostruki način: 1) preko pažnje koju se duguje drugom partneru, a kojeg treba poštovati u njegovom osobnom ljudskom dostojanstvu (usp. 1 Sol 4,4; 1 Pt 3,7), te 2) kroz odgovornost prema zajednici naroda i čovječanstva: »Osobni i društveni odnosi ne mogu dakle biti odvojeni. I socijalni se odnosi također ne tiču samo naravno biološkog 'objektivnog' poretka, nego se također tiču slobodnog i odgovornog služenja cijelom narodu i čovječanstvu, te je upravo na takvo služenje pozvan svaki brak i obitelj.«²⁶

U poretku stvaranja brak je dar i poziv, odnosno poslanje u kojem se objavljuje sâm Darivatelj i Pozivatelj. Brak je ponajprije dar blizine, međusobnog zajedništva i ljubavi. Stvarajući čovjeka na svoju sliku kao zajedništvo muža i žene, Bog se objavljuje kao blizina, zajedništvo života i ljubavi, kao biće koje je u odnosu prema drugome, koje uz singularnost posjeduje u sebi i pluralnost, život u jedinstvu, u različitosti i zajedništvu osoba. Brak je nadalje dar darivanja, dar dara i uzdarja. Stvarajući čovjeka na svoju sliku kao zajedništvo muža i žene u recipročnim i komplementarnim odnosima, Bog se objavljuje kao dar i uzdarje, kao poziv i odgovor, zov i odaziv. Bog koji stvara čovjeka na svoju sliku kao muža i ženu, objavljuje se, dakle, kao Bog susreta, partnerstva (saveza) i prijateljstva, kao Bog riječi i razgovora. On je također Bog radosti, biće koji očekuje (čezne) drugoga i raduje mu se, raduje se daru i uzdarju. Radost je, naime, plod darivanja i odricanja. Upravo kao dar i uzdarje, odnosno potpuno i vječno darivanje i odricanje, Bog je u zajedništvu svojega trojstvenog života radost.

Prepoznati i prihvatiti brak kao dar Božje blizine, kao životno zajedništvo u kojem se krije tajna i ljepota Božje »trojstvene« ljubavi, kao zajednicu osoba u kojoj postoji mogućnost za potpuni dar i uzdarje, za darivanje i odricanje koje plodi radošću, temeljna je pretpostavka da bi brak mogao biti i plodno poslanje. Čovjek stvoren na sliku Božju kao zajedništvo muža i žene pozvan je

²⁴ Usp. Walter KASPER, *Il matrimonio cristiano*, Brescia, 2014., 122.

²⁵ *Isto*.

²⁶ *Isto*, 123.

od Stvoritelja živjeti i svjedočiti ljepotu bračnog zajedništva kao odraz i odsjaj ljubavi i zajedništva koji postoji u samome Bogu. Bračna ljubav i zajedništvo u prvotnom Božjem stvaralačkom naumu namijenjeni su posvećenju, odnosno pobožanstvenju čovječanstva i svega stvorenja.

2.2. Brak u poretku otkupljenja

Poslanje koje je bilo namijenjeno bračnoj zajednici muža i žene u stvaranju, kompromitirano je grijehom, o čemu slikovito govori treće poglavlje Knjige Postanka. Zloupotrebivši vrhunski Božji dar – slobodu, i okrenuvši leđa Božjem pozivu na zajedništvo, čovjek je ponajprije doživio duboku podjelu u samome sebi; grijeh se odrazio na cjelovitost i sklad tijela i duše, spoznaje i volje, razuma i osjećaja (usp. Rim 7,14-15); pogodio je čovjeka u njegovoj fizičkoj egzistenciji; nanio mu trpljenje, bolest i smrt.²⁷ Poremećeni odnos s Bogom snažno se odrazio na odnos muža i žene, na njihovo životno zajedništvo. Ono je izgubilo svoju izvornu ljepotu i radost, bliskost i povjerenje; opterećeno je optužbama i otuđenjem, otporom stvorenja, mukom i teretom preživljavanja, bolima rađanja... U jednu riječ, grijehom je poremećena i zamračena bogolikost bračne ljubavi i vjernosti muža i žene, kao i bogolikost bračnog para u upravljanju stvorenjima. U takvu stanju otuđenosti i izobličivosti slike Božje u bračnom zajedništvu muža i žene nameće se potreba za otkupljenjem i obnovom Božje prijateljske ljubavi i radosti u životnom zajedništvu muža i žene, kao i za otkupljenjem i obnovom njihova izvornog poslanja u rađanju potomstva i upravljanju stvorenim svijetom. Za otkupljenjem i obnovom vape kako njihovi međusobni odnosi tako i svekoliki društveni odnosi za koje oni imaju odgovornost.

Krist slika Božja (2 Kor 4,4; Kol 1,15) – otkupitelj je i obnovitelj slike Božje u intimnom i životnom zajedništvu muža i žene. Riječi iz Knjige Postanka: »Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo« (2,24), u njegovu svjetlu dobivaju novo, kristološko i ekleziološko značenje. Naime, Krist sa svojom Crkvom čini jedno Tijelo i u tom novom »bračnom« jedinstvu, on ozdravlja i obnavlja bračno zajedništvo muža i žene. Od intimnog zajedništva muža i žene Krist čini znak, odnosno sakrament svoje ljubavi i vjernosti prema Crkvi (usp. Ef 5, 21-33).²⁸ Svojim jedinca-

²⁷ Usp. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Comunione e servizio*, br. 44-45. Također usp. Anton TAMARUT, Odnos vjere i razuma u svjetlu čovjekove stvorenosti na sliku Božju, 253–256.

²⁸ Predaja i učiteljstvo pridaju ovom biblijskom mjestu (Ef 5,21-33) osobitu važnost, premda je značenje teško i predmetom rasprave. Tridentski koncil tako s velikom oprežnošću kaže da je nauk o milosti ženidbe ovdje natuknut, nagoviješten, ali se izričito ne nauča-

tim odnosom ljubavi i nježnosti prema Crkvi Krist ulazi u životno zajedništvo muža i žene i u njemu se djelotvorno nastanjuje. Po njemu je prava bračna ljubav uzeta u božansku ljubav.

U raspravi s farizejima glede rastave Isus se odlučno pozvao na poređak stvaranja, na početak (usp. Mk 10,2-10; Mt 19,3-9). Isus brani nerazrješivost braka, i tvrdi: »Od početka stvorenja muško i žensko stvori ih. Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu; i dvoje njih bit će jedno tijelo. Tako više nisu dvoje, nego jedno tijelo. Što dakle Bog združi, čovjek neka ne rastavlja« (Mk 10,6-9). Na primjedbu kako je Mojsije dopustio »napisati otpusno pismo i – otpustiti«, Isus odgovara da je to on učinio samo »zbog okorjelosti (tvrdoće) srca«. Isus tu, kako primjećuje Nikola Hohnjec, naglavce okreće rabinsku tradiciju, ide do Mojsija koji je pred moralnom nezrelošću svojeg naroda popustio i stigao je do stvaralačkog teksta koji govori o temeljnom jedinstvu: »Čovječanstvo je u mužu i ženi sjedinjeno i brak je dio, izraz, simbol i realno osnovno jedinstvo čovječanstva kao središta Božjeg stvaranja.«²⁹

Važno je također reći kako u ovom slučaju Isus ne nastupa u stilu tvrdog legalista, nego takvim stavom i porukom on ustanovu braka promatra i tumači u proročko-mesijanskoj perspektivi. Njegove riječi treba shvatiti ponajprije kao obećanje spasenja i kao poziv da se iskoristi mogućnost koju Bog pruža.³⁰ Po Duhu kojega će Isus izliti u vazmenom otajstvu na svoje učenike moguće je pobijediti povijesnu »tvrdoću srca«. I ta je pobjeda dar, odnosno milost (usp. Mt 19,11). Naime, s darom Duha (usp. Jer 31,31) Isus mijenja srce, stvara novo srce i uspostavlja novi i vječni savez. Ženidba tako može postati uzvišeni i trajni »znak« kraljevstva Božjega.³¹ Brak je, dakle, u Isusovu nauku dar, i to kao i djevičanstvo, u službi Božjega kraljevstva, u službi novih odnosa uspostavljenih u njegovoj osobi između Boga i ljudi, u službi bezuvjetne i

va. Više o značenju toga biblijskog teksta vidi u: Benedetto TESTA, *Sakramenti Crkve*, Zagreb, 2009., 245–247. Posebno u vezi s tim biblijskim mjestom usp. Heinrich SCHLIER, *Der Brief an die Epheser*, Düsseldorf, 1957. (tal. izdanje: *Lettera agli Efesini*, Brescia, 1965., 307–346).

²⁹ Nikola HOHNJEC, Današnja iskušenja novozavjetne vizije braka i obitelji, u: *Bogoslovska smotra*, 69 (1999.) 2–3, 258. Također usp. Pierre ADNÈS, *Le mariage*, Tournai (Belgium), 1963., 29.

³⁰ Usp. Walter KASPER, *Il matrimonio cristiano*, 57–59, 72. Kasper primjećuje kako nijedna druga Isusova riječ nije prenijeta u Novom zavjetu u tolikim različitim formama kao ona o nemogućnosti rastave, a što po njemu pokazuje kako je Crkva od samoga početka shvatila Isusovu riječ ne na način zakonskog paragrafa, nego kao proročko-mesijansku riječ (usp. *Isto*, 62).

³¹ Usp. Giacinto PADOIN, »Molti altri segni fece Gesù« (*Gv 20,23*). *Sintesi di teologia dei sacramenti*, Bologna, 2006., 171.

neopozive Božje ljubavi i vjernosti koja će se očitovati u žrtvi njegova križa.³² Upravo na temelju te Božje darovane blizine u Isusu Kristu, bračnu je ljubav moguće ponovno živjeti kako je to bilo na početku zamišljeno: kao bezuvjetnu povezanost muža i žene.³³

Svojom nazočnošću na svadbi u Kani Galilejskoj Isus je posvetio bračno zajedništvo te svojim »prvim znamenjem« poslužio radosti koja iz toga zajedništva proizlazi (usp. Iv 2,1-11). Svadbena slavlj je ujedno situacija u kojoj Isus nagoviješta čas novoga i vječnoga Saveza (usp. Iv 2,4), otajstvo žrtve, izvor iz kojeg će trajno izvirati i napajati se bračna ljubav i vjernost. Brak će biti slika i sakrament toga Saveza, slika i uprisutnjenje jedne i jedincate ljubavi iz koje žive i hrane se sve druge ljudske ljubavi. Krist je, dakle, sakrament ženidbe ustanovio u onom istom času »kada je uspostavio Novi savez kao 'vječni' znak pobjedonosne milosti, i kada je tom znaku koji od početka predstavlja i ostvaruje jedinstvo milosti koja postoji između Krista i Crkve, udijelio sakramentalnu učinkovitost«³⁴.

U svojem vazmenom otajstvu Krist se Crkvi dao za zaručnika. Po sakramentu krštenja, muškarac i žena jedanput i zauvijek uključuju se u savez Krista s Crkvom tako da se njihova bračna zajednica prima u ljubav Kristovu i obogaćuje snagom njegove žrtve: »Kao što je, naime, nekoć sâm Bog savezom ljubavi i vjernosti izišao ususret svojem narodu, tako sada Spasitelj ljudi i Zaručnik Crkve dolazi ususret kršćanskim supruzima po sakramentu ženidbe. On i nadalje ostaje s njima da se oni u međusobnom predanju trajnom vjernošću uzajamno ljube kao što je on ljubio Crkvu i samoga sebe za nju predao« (GS 48).

³² O odnosu ženidbe prema kraljevstvu Božjem vidi u: Giuseppe COLOMBO, *Teologia sacramentaria*, Milano, 1997., 536–541. Colombo misli kako se polazeći od »kraljevstva Božjega« perspektiva ženidbe širi u odnosu na pojmove u kojima se o njoj raspravljalo u rabinskim školama hebrejskog društva te se profilira kao problem odnosa između kraljevstva Božjega i ženidbe: »ekonomiju Zakona naslijedila je ekonomija 'Kraljevstva', te sada 'Kraljevstvo' nameće svoje zakone. Isus Krist posebno naučava – i kršćanska zajednica shvaća – da 'Kraljevstvo' u prvom redu zahtijeva obnovu ženidbe u njezinoj izvornoj čistoći, povrhu više manje širokih odstupanja i popuštanja, ovisno o rabinskim školama, priznatim u Mojsijevu zakonu. On nadalje naučava – i kršćanska zajednica shvaća – da 'kraljevstvo' zahtijeva ne samo nužnu žrtvu povezanu s nerazrješivošću ženidbe, nego može zahtijevati, ako je potrebno, nužnu žrtvu odricanja od ženidbe«, Giuseppe COLOMBO, *Teologia sacramentaria*, 537.

³³ Usp. Eva-Maria FABER, *Einführung in die katholische Sakramentenlehre*, Darmstadt, 2002., 186. Prema autorici, kršćanski je brak određen radikalizacijom ljubavi (*agape*) u Isusu Kristu.

³⁴ Hermann VOLK, Ehe, u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, III, Freiburg, 1959., 681; u vezi s ustanovom ženidbe također usp. Benedetto TESTA, *Sakramenti Crkve*, 256–257.

Sakramentom ženidbe kršćanski supruzi označuju otajstvo jedinstva i plodne ljubavi između Krista i Crkve i u njemu imaju udjela (usp. LG 11). Ženidba je dakle »slika i udioništvo u savezu ljubavi Krista i Crkve« (GS 48). Muž i žena naime ne tvore jedinstvo zbog toga što potječu od iste kosti i istoga mesa, nego jer su oboje udovi Kristova Tijela.³⁵ Sklopljena »u Gospodinu«, ženidba znači potvrdu, nastavak i zajedničko svjedočanstvo krsnog saveza. Ono što se u sakramentu potvrde odnosi na pojedinca, to se, mogli bismo reći, *mutatis mutandis*, odnosi u sakramentu ženidbe na bračne drugove, koji su postali jedno tijelo. Bračni su drugovi za Crkvu trajan podsjećaj onoga što se zbilo na križu. »Jedan za drugog i za svoju djecu svjedoci su spasenja kojega ih sakrament čini dionicima« (FC 13). Kao sakrament, ženidba je istodobno sredstvo izlječenja od posljedica grijeha i sredstvo posvećujuće milosti. Ušavši u povijest obitelji, Isus je obitelj izliječio i posvetio. U njemu je poredak stvaranja obuhvaćen poretkom spasenja.

2.3. *Matrimonium de Eucharistia*

Drugi vatikanski koncil za euharistijsku žrtvu kaže da je ona »izvor i vrhunac svega kršćanskog života« (LG 11), u njoj je sadržano »svekoliko duhovno dobro Crkve, to jest sam Krist, naš Vazam i živi kruh«³⁶, te su ostali sakramenti, kao i sve crkvene službe i djela apostolata, čvrsto »povezani sa svetom euharistijom i prema njoj su usmjereni« (PO 5). Prema *Katekizmu Katoličke Crkve*, sav je kršćanski život zapravo označen svadbenom ljubavlju Krista i Crkve, te je već u tom svjetlu i krštenje koje uvodi u Božji narod, svadbeno otajstvo: »Može se reći da je to svadbena kupelj koja prethodi svadbenoj gozbi, Euharistiji. Kršćanska ženidba postaje pak učinkoviti znak, sakrament saveza Krista i Crkve. Budući da označuje i podjeljuje milost tog saveza, brak među krštenicima pravi je sakrament Novog zavjeta.«³⁷

Uzajamna privola koju muž i žena razmjenjuju u Kristu, i koja ih spaja u zajednicu života i ljubavi ima snažnu euharistijsku dimenziju. Naime, bračna ljubav koja je sakramentalni znak ljubavi Krista za svoju Crkvu, ljubavi čiji je vrhunac na križu, koji je izričaj njegovog 'braka' s čovječanstvom, istodobno je izvor i središte euharistije. »Euharistija je sâm izvor kršćanske ženidbe. Euha-

³⁵ Usp. D. O'CALLAGHAN, Die Sakramentalität der Ehe, u: *Concilium*, (1970.) 5, 350.

³⁶ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Presbyterorum ordinis. Dekret o službi i životu prezbitera* (7. XII. 1965.), br. 5, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: PO).

³⁷ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., br. 1617.

ristijska, naime, žrtva posadašnjuje savez ljubavi između Krista i Crkve, što je zapečaćen krvlju njegova križa. U toj žrtvi novoga i vječnoga Saveza kršćanski supruzi nalaze izvor iz kojega ključa i iznutra se oblikuje te trajno oživljava njihov bračni savez« (FC 57). Ista »ljubav« euharistije hrani ljubav ženidbe; ista »milost« euharistije djeluje u ženidbi; isti »Duh« euharistije pokreće i oživljava ženidbu.³⁸ Euharistija trajno krije jedinstvo i ljubav, koji su nerazdvojivi od svakoga kršćanskog braka. »U njemu je supružnički vez snagom sakramenta na unutarnji način povezan s euharistijskim jedinstvom Krista-Zaručnika i Crkve-Zaručnice (usp. Ef 5,31-32).«³⁹ U euharistiji, sakramentu Kristove žrtve, njegova životnog predanja, bračni drugovi nalaze uvijek novu snagu i hrabrost za uzajamno prihvaćanje i potpuno predanje. Tu, naime, Krist njihovo uzajamno predanje povezuje i ujedinjuje sa svojim predanjem, njihovu bračnu ljubav hrani i napaja svojom zaručničkom ljubavlju. Tu se, dakle, njihov ženidbeni savez čisti, obnavlja i produbljuje. U tom smislu možemo reći: *Matrimonium de Eucharistia*, ženidba živi od euharistije.⁴⁰ Ona je trajni sakrament, sakrament svakodnevice, dnevni životni prostor duhovnog bogoslužja, uzorni životni oblik za *imitatio Christi*, za »ljubav do kraja«, za *martyrium*. Brak je, naime, u Božjem naumu zamišljen kao uzorno prijateljstvo, životna povezanost i zajedništvo u kojem se na posve osobit način uprizoruje i ostvaruje otajstvo i veličina Isusove žrtve: »Veće ljubavi nitko nema od ove: da tko život svoj položi za svoje prijatelje« (Iv 15,13). Ženidba je prema Pavlovoj teologiji konkretno mjesto za nasljedovanje Krista, za »biti u Kristu«, a što prije svega podrazumijeva potpuno služenje, poslušnost, ljubav i vjernost.⁴¹ Te je naime vrijednosti na poseban način moguće ostvariti u ženidbi koja je prožeta eua-

³⁸ Usp. Giuseppe COLOMBO, *Teologia sacramentaria*, 543.

³⁹ BENEDIKT XVI., *Sacramentum caritatis. Postsinodalna apostolska pobudnica o euharistiji, izvoru i vrhuncu života i poslanja Crkve* (22. II. 2007.), br. 27, Zagreb, 2007. Ivan Pavao II. u apostolskom pismu *Mulieris dignitatem* za euharistiju kaže da je »sakrament Zaručnika i Zaručnice«: »Euharistija prisutnošću i ostvarivanjem na sakramentalni način obnavlja Kristovo otkupljenje, koji je Crkvu 'stvorio' kao svoje tijelo. S tim 'tijelom' je Krist povezan kao zaručnik sa zaručnicom«, IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem*. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine (15. VIII. 1988.), Zagreb, 1989., br. 26.

⁴⁰ Ako cijela Crkva živi od euharistije (usp. s tim u svezi encikliku Ivana Pavla II. o odnosu euharistije i Crkve, koja upravo nosi naslov *Ecclesia de Eucharistia*), onda se to logički i posve opravdano smije tvrditi također za »Domaću Crkvu« (*Ecclesia domestica*), kako obitelj, zasnovanu na sakramentu ženidbe, naziva Drugi vatikanski sabor (usp. LG 11), oslanjajući se na drevnu tradiciju: »Crkva postaje prisutnom u braku: ona je zbilja najmanja zajednica otkupljenih i spašenih, čije se jedinstvo još uvijek može graditi na istom onom temelju, na kojemu je izgrađeno jedinstvo Crkve, dakle ona je najmanja istinska pojedinačna Crkva«, Karl RAHNER, *Temelji kršćanske vjere. Uvod u pojam kršćanstva*, Rijeka, 2007., 510.

⁴¹ Usp. Walter KASPER, *Matrimonio cristiano*, 125–127.

ristijskim ozračjem (usp. Kol 3,18s; 1 Pt 3,1). Tu se, naime, na osobit način u međusobnom predanju, u ljubavi i poslušnosti može pokazati da je u nas »isto mišljenje kao i u Kristu Isusu« (Fil 2,5).

3. Ženidba usmjerena prema obitelji

3.1. Teološka i eklezijalna obilježja obitelji

Bračna ljubav se ne iscrpljuje u zajedništvu bračnih drugova, nego je kao plodna ljubav usmjerena prema rađanju i odgajanju djece (usp. GS 48; 50). »Iz ženidbene zajednice, naime, proizlazi obitelj u kojoj se rađaju novi građani ljudskoga društva, koji po milosti Duha Svetoga krstom postaju djecom Božjom da narod Božji neprestano traje u tijeku stoljećâ« (LG 11).⁴² Premda se brak i obitelj ne mogu poistovjetiti jer, kako je istaknuo i Koncil, ženidba nije ustanovljena samo radi rađanja, pa prema tome i kad nema često tako željkovanje djece, ona »ostaje zajednica i zajedništvo čitavog života te zadržava svoju vrijednost i nerazrješivost« (GS 50) – brak i obitelj se ipak ne mogu jedno od drugoga odvojiti; oni se uzajamno proniču. Bračna ljubav kao slika i sakrament Božje stvaralačke ljubavi, otvorena je i plodna. Ona se ne zatvara u sebe, nego teži k tome da se prelije u novi odnos te se u plodu svoje ljubavi otvori širem zajedništvu, stvori obitelj, novu prisnu zajednicu života i ljubavi. Stoga je i temeljna zadaća obitelji služenje životu, ostvarivanje tijekom povijesti izvornoga Stvoriteljeva blagoslova, tako da se rađanjem prenosi Božja slika od jednoga čovjeka na drugoga (usp. FC 28).

Bračna ljubav u obiteljskom zajedništvu života i ljubavi teži doseći puninu svoje bogolikosti. Bog je naime u sebi, u svojem trojstvenom životu savršenstvo odnosa, punina ljubavi, biće u kojem se u potpunom predanju *ja i ti* susreću i žive u »jednome« *mi*, te obitelj u tom pogledu ima svoje teološko utemeljenje, poziv i poslanje. »Obitelj je, naime, zajednica osoba kojima je vlastiti način postojanja i zajedničkog življenja, upravo zajedništvo: *communio personarum*.«⁴³ S jedne strane, »unutartrinitarno zajedništvo« predstavlja model i princip »obiteljskog zajedništva, a s druge strane, obitelj je odraz »unutartrinitarnog zajedništva«. Obiteljsko zajedništvo stvoreno je na sliku Božjeg »unutartrini-

⁴² Od teologa eklezijalni karakter ženidbe posebno ističe Karl Rahner. O tome više vidi u: Niko IKIĆ, *Teologija sakramenata*. »Gorući grm« sakramentalne milosti, Sarajevo – Zagreb, 2012., 464–466.

⁴³ IVAN PAVAO II., *Pismo obiteljima*, Zagreb, 1994., br. 7. Također usp. br. 8, gdje između ostalog papa piše: »U koncilskim riječima 'zajedništvo' osoba u stanovitom se smislu izvodi iz otajstva trojedinoga 'Mi', pa se stoga i 'bračno zajedništvo' povezuje s tim otajstvom. Obitelj koja polazi od ljubavi muža i žene, korjenito proizlazi iz Božjega otajstva.«

tarnog zajedništva«. ⁴⁴ Prema tome, Bog je zajedništvom svojega međuosobnog života, svojim djelotvornim odnosima ljubavi i vjernosti, svojom savršenom komunikacijom i predanošću prisutan u obiteljskom zajedništvu. Kao što je ženidba »slika i udioništvo u savezu ljubavi Krista i Crkve« (GS 48), slično je i obiteljsko zajedništvo utemeljeno na sakramentu ženidbe slika i udioništvo u Božjem »unutartrajstvenom zajedništvu«. ⁴⁵ S toga strogoga teološkog motrišta obitelj se s jedne strane hrani i obnavlja Božjim »unutartrinitarnim zajedništvom«, a s druge strane ona svojim obiteljskim životom i ponašanjem odražava to isto »unutartrinitarno zajedništvo«. Ona u tom pogledu, kao »Crkva u malom« ima strogo teološko poslanje, da bude svojevrsni sakrament, znak i sredstvo »najprisnijeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijelog ljudskog roda« (LG 1).

Tu se zapravo njezina narav i poslanje dodiruje i prožima s naravi i poslanjem Crkve. Obitelj dobiva svoju važnu i značajnu eklezijalnu dimenziju. Kako što je prema koncilskom nauku Crkva ikona Presvetog Trojstva, »puk, okupljen polazeći od jedinstva Oca i Sina i Duha Svetoga« (LG 4), slično tome je i obitelj ikona u malome, ili ikona u ikoni. Drugi vatikanski koncil, pozivajući se na kršćansku starinu, posebno na Ivana Zlatoustoga, obitelj je označio *domacōm (kućnom) Crkvom* (usp. LG 11). ⁴⁶ Kasnije se tim izrazom koristio Pavao VI., a još češće Ivan Pavao II., posebno u apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio*,

⁴⁴ O trinitarnoj perspektivi obitelji Marijan Valković piše: »Ako ne samo Crkva nego i sve stvoreno nosi pečat trojstvenog otajstva u Bogu, onda to u posebnom smislu vrijedi za obitelj. Nije beznačajno da je Bog upotrijebio baš stvarnosti iz obiteljskog kruga da nam po njima objavi ono najintimnije u sebi (otac, sin, rađanje)« (Marijan VALKOVIĆ, Obitelj u misli Crkve danas, 17). Drugi vatikanski koncil, govoreći o braku i obitelji, ne služi se izričito trinitarnim ilustracijama. Među teolozima u tom pogledu postoji podijeljenost. Dio teologa ponajprije pod utjecajem sv. Augustina i sv. Tome Akvinskoga misli da je nesigurno, pa i opasno, promatrati obitelj u trinitarnoj perspektivi, dok drugi, poput M. J. Scheebena, H. Domsa, N. Rochola, u novije doba B. Häringa, upravo u Trojstvu vide zadnje ishodište teološkog gledišta na obitelj. Osvrt na trinitarnu perspektivu obitelji Valković zaključuje: »Izgleda da se taj pogled teško daje potkrijepiti strogo znanstvenim teološkim razlozima, što ne isključuje mogućnost mističnih vizija i karizmatičkih intuicija. Jadna je ona teologija koja bi spala samo na strogo znanstveno zaključivanje, *more logico*«, Marijan VALKOVIĆ, Obitelj u misli Crkve danas, 17.

⁴⁵ Zanimljivo je što i pravoslavna teologija u ženidbi i u obitelji vidi trinitarni otisak koji od prvoga para do eshatoloških zaruka obuhvaća sâm misterij Crkve. Usp. Paul EVDOKIMOV, *Ecclesia domestica*, u: *Anneau d'or*, (1962.) 107, 353–362.

⁴⁶ IVAN ZLATOUSTI, *In Genesim Sermo*, VI, 2; VII, 1, u: Jacques Paul MIGNÉ (ur.), *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, Paris, 1857. – 1866., 54, 607–608. Opširnije o povijesti i teologiji *domaće Crkve*, u: Erio CASTELLUCCI, *La Chiesa domestica dai padri al Vaticano II*, u: Rinaldo FABRIS – Erio CASTELLUCCI (ur.), *Chiesa domestica. La Chiesa – famiglia nella dinamica della missione italiana*, Bologna, 2009., 129–214. U Dekretu o apostolatu laika Drugoga vatikanskoga koncila *Apostolicam actuositatem*, u br. 11, gdje se govori o jedinstvenom značenju poslanja ženidbenih drugova i obitelji i za Crkvu i za građansko

a upotrijebljen je također i na Trećoj izvanrednoj biskupskoj sinodi, na kojoj se raspravljalo o pastoralnim izazovima vezanima uz obitelj u kontekstu evangelizacije. U *Relatio Synodi* istaknuto je kako u obitelji – *domaćoj Crkvi* – »sazrijeva prvo crkveno iskustvo zajedništva među osobama, u kojoj se, po milosti, zrcali otajstvo Presvetoga Trojstva«⁴⁷.

Osim što proistječu iz jednoga i istoga izvora i dijele istu sakramentalnu narav, obitelj i Crkva se međusobno podupiru i prate u zajedničkom evangelizacijskom i misijskom poslanju. Naime, tri temeljne zadaće Crkve: svjedočko naviještanje Božje riječi, slavljenje trojedinoga Boga zajedničkom molitvom i kućnom liturgijom te služenje u ljubavi, ujedno su i tri temeljne zadaće obitelji. One se prvotno i ostvaruju u obitelji i odatle se proširuju na obitelj obitelji – crkvenu zajednicu. Za svaku od tih triju zadaća, kako opća, tako i *domaća Crkva*, opremljena je trostrukom službom po kojoj sudjeluje u samom Kristovu poslanju i dostojanstvu proroka, svećenika i kralja. Ne treba, naime, zaboraviti da uz proročku, svećeničku i kraljevsku službu povezanu s ministerijalnim ili hijerarhijskim svećeništvom koje se prima u sakramentu svetoga reda, postoji također proročka, svećenička i kraljevska služba koja se prima u sakramentu krštenja, i zajednička je svima koji su kršteni u Krista Isusa. Obitelj je, naime, povlašteni životni i crkveni prostor u kojem se živi proročko, svećeničko i kraljevsko dostojanstvo i poslanje.⁴⁸ Prema Drugome vatikanskom koncilu, kršćanskoj je obitelji namijenjeno poslanje da svima otkriva »živu prisutnost Spasitelja u svijetu te pravu narav Crkve, i to kako po ljubavi suprugâ, velikodušnoj plodnosti, jedinstvu i vjernosti tako i po ljubavlju prožetoj suradnji svih njezinih članova« (GS 48).⁴⁹ Dok s jedne strane obitelj treba imati crkveno lice, s druge strane Crkva upravo zahvaljujući obitelji, treba sve više poprimati obiteljsko lice. Kršćanska obitelj je pozvana da svijetu koji trpi od hladnoće i neiskrenosti u međusobnim odnosima, od raznih ucjena i proračunatosti, od

društvo, za obitelj se upotrebljava izraz vrlo sličan i srodan onom iz LG 11: »domaće svetište Crkve« (*domesticum sanctuarium Ecclesiae*).

⁴⁷ *Relatio Synodi* Treće izvanredne opće biskupske sinode: *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije* (5. – 19. listopada 2014.) (18. X. 2014.), br. 23, u: http://www.ika.hr/print_vijest.php?id=164231 (23. X. 2014.).

⁴⁸ Više o tome vidi u: Anton TAMARUT, Crkveno lice obitelji, u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 4, 750–765.

⁴⁹ Podrobnije i s konkretnim prijedlozima o poslanju ženidbenih drugova i obitelji govori se u Dekretu o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem*, br. 11. Također usp. i deklaraciju o kršćanskom odgoju Drugoga vatikanskoga koncila *Gravissimum educationis*, br. 3, gdje se govori o odgojnoj ulozi roditelja i obitelji. Tu se, naime, među ostalim ističe kako je obitelj »prva škola onih društvenih krjeposti koje su potrebne svakom društvu [...] U obitelji djeca stječu prvo iskustvo zdrave ljudske zajednice i Crkve; po njoj se, napokon, uvode u ljudsku zajednicu i u Božji narod.«

ravnodušnosti i raznovrsnih otuđenja pruži nadu te pomogne samoj Crkvi da u što većoj mjeri ostvari svoju pravu, obiteljsku narav, da bude zajednica prijatelja u kojoj se izlazi iz anonimnosti i bezličnosti života, u kojoj do izražaja dolazi osobnost, važnost i značenje svake osobe, dragocjenost svakog dara, gdje se nitko ne mora pretvarati ili umišljati, gdje se može živjeti iskreno, gdje smijemo biti i slabi, gdje možemo tražiti oprostjenje i računati na pomoć u nemoćima duha i tijela te podršku u radosti i nadi. Crkveno lice obitelji i obiteljsko lice Crkve u uzajamnom su i prožimajućem odnosu.

Zaključak

Suvremena teologija braka i obitelji u suglasju s novim, dinamičnim i evolutivnim shvaćanjem poretka stvari, istinu i sadržaje dviju ključnih društvenih i crkvenih institucija nastoji iskazati ponajprije u biblijskim i personalnim kategorijama i izrazima, kao što su npr. ženidbeni savez, zajedništvo života, uzajamno darivanje i primanje, bračno prijateljstvo i sl. Naglasak je stavljen na međuosobne, duhovne i sveukupne egzistencijalne odnose bračnih drugova. U prvom se redu naglašava globalni karakter životnog i bračnog zajedništva u čijem je središtu ljubav shvaćena u smislu *agape*. Takva je ljubav temelj i put na kojem se gradi bračna i obiteljska svetost, a što je u kontekstu koncilskog *općeg poziva na svetost* konačna svrha svakoga kršćanskog života. Brak i obitelj su povlaštena mjesta uzajamnog posvećivanja i zajedničke proslave Boga.

Brak i obitelj u suvremenoj teologiji promatraju se istodobno i kao dar i kao poslanje; mjesta su Božje objave, njegova samopriopćavanja i čovjekova uzvrata, odnosno uzdarja, vjere ili nevjere, Božjeg govora i čovjekova odgovora. Sve je smješteno u spasopovijesnu perspektivu u kojoj je poredak stvaranja obuhvaćen i dovršen poretkom otkupljenja. U tom je poretku posebna pažnja posvećena ikonološkoj, trinitarnoj, kristološkoj, ekleziološkoj, euharistijskoj i misijskoj dimenziji. Posebno se u tom kontekstu teologija slike Božje nudi kao ključ i poveznica u razumijevanju braka i obitelji, a euharistija se kao spomen-čin Saveza koji je Krist sklopio sa svojom Crkvom promatra kao izvor iz kojeg bračno zajedništvo i ljubav izvire, trajno se napajaju, čiste i produbljuju kako bi uzmgli biti uzorni životni oblik za *imitatio Christi*, za *martyrium*, za »ljubav do kraja«.

Bračna se ljubav, dakako, ne iscrpljuje u zajedništvu bračnih drugova, nego je kao plodna ljubav usmjerena rađanju i odgajanju djece. Ženidba je usmjerena prema obitelji, prisnoj zajednici života i ljubavi. Obitelj se sve češće promatra u trinitarnoj perspektivi kao »Crkva u malom«, i ona ima strogo teo-

loško poslanje, da bude svojevrstan sakrament, znak i sredstvo »najprisnijeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijelog ljudskog roda« (LG 1). Posebno je u novije doba naglašena eklesiološka važnost i značenje obitelji. Na tragu kršćanske starine, obitelj je označena kao *domaća Crkva* u kojoj se žive sve tri osnovne zadaće Crkve: svjedočko naviještanje Božje riječi, slavljenje trojedinoga Boga zajedničkom molitvom i kućnom liturgijom te služenje u ljubavi. Ona je kao takva povlašten i životni i crkveni prostor u kojem se u međusobnim odnosima živi proročko, svećeničko i kraljevsko dostojanstvo i poslanje. Prema Drugome vatikanskom koncilu, kršćanskoj je obitelji namijenjeno poslanje da svima otkriva »živu prisutnost Spasitelja u svijetu te pravu narav Crkve, i to kako po ljubavi suprugâ, velikodušnoj plodnosti, jedinstvu i vjernosti tako i po ljubavi prožetoj suradnji svih njezinih članova« (GS 48). To jedinstveno poslanje u konačnici pokazuje koliko su Crkva i obitelj upućene jedna na drugu: obiteljsko lice Crkve i crkveno lice obitelji u uzajamnom su i prožimajućem odnosu. Obitelj je pozvana pružiti svijetu nadu te pomoći i sâmoj Crkvi da u što većoj mjeri ostvari svoju pravu, obiteljsku narav.

Summary

CONTEMPORARY THEOLOGY OF MARRIAGE AND FAMILY

Anton TAMARUT

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
tamaruta@theo.kbf.hr

Contemporary theology of marriage and family are primarily concerned with the social and cultural transformation that is also effecting religious life, and switching from the static understanding of the order of things to a dynamic and evolutionary one. When it comes to marriage, this cultural and social transformation has distanced itself from understanding it as primarily biological and juridical unity towards understanding it in an interpersonal, spiritual, and existential way. Instead of expressing the truth and contents of marriage in Neo-Scholastic and juridical terms, this new understanding uses Biblical and personalistic categories and expressions, such as: marriage covenant, intimate community of marital life and marital love, marital friendship, communion of life, etc.

The specificity of marital communion is found in its global character. Marital love consists of totality which includes all constituents of the person. Marriage and family are the »community of love«. However, love that is in the centre of a marriage cannot be understood in a superficial sentimental way. The fundamental dimension of the Christian love is agape, i.e. adherence to the other and his/her good, and it is based on the free decision of the will. Agape includes faithfulness and perseveres when the »fickle« eros abandons those who love each other. Following the Second Vatican Council, this article reflects on marriage and family in light of the general call to holiness.

As the »community of love« marriage and family are at the same time a gift and a mission, a special place and way of God's revelation and the human being's (lack of) faith, God's discourse and the human being's response. Newer theology reflects on marriage and family primarily in the perspective and through the dynamics of the history of salvation, through the order of creation and redemption, while pointing out their iconological, Trinitarian, Christological, ecclesiological, Eucharistic, and missionary dimensions. In that context, theology of the image of God is considered to be of key importance in understanding marriage and family. The intimate communion of the husband and wife is made, through Christ, a sign, i.e. a sacrament of his love towards and faithfulness to the Church (cf. Eph 5:25-32). Through his unique relation of love and tenderness towards the Church, Christ enters into the life communion of the husband and wife and takes an effective residence within it. Through the sacrament of marriage Christian spouses signify the mystery of unity and fertile love between Christ and the Church (cf. Eph 5:32) and take part in it.

Both the Church and marriage live primarily of the Eucharist (Matrimonium de Eucharistia). In the Eucharistic sacrifice, the re-enactment of the Covenant that Christ established with his Church, the marital covenant between spouses is purified, renewed, and deepened, so that their marital life might be »in memory of Christ«. Marriage is an Eucharistic institution, an exemplary lifestyle for imitation Christi, for martyrism, and for »love until the end«.

The marital love is not exhausted in the communion of marital spouses, but it is instead directed towards procreation and education of children. Marriage is, therefore, directed towards family, »the intimate community of life and love«. The »inter-Trinitarian communion« is the model and the principle of the »family communion«. The family as a home Church (Ecclesia domestica) is becoming ecclesologically more and more important. Namely, it is a community in which all three basic tasks of the Church are lived out: testimonial proclamation of the Word of God, celebration of Triune God through common prayer and home liturgy, and service in love. The family face of the Church and Church's face of family are mutually related. Namely, the family is a special living and ecclesial space in which prophetic, priestly, and kingly

Anton TAMARUT, *Suvremena teologija braka i obitelji*

dignity and mission are lived out. According to the Second Vatican Council, the Christian family has a mission to reveal to everyone »Christ's living presence in the world, and the genuine nature of the Church. This the family will do by the mutual love of the spouses, by their generous fruitfulness, their solidarity and faithfulness, and by the loving way in which all members of the family assist one another« (GS 48). Family is, therefore, called to give hope to the world and to help the Church to realise its true, family nature as much as possible.

Keywords: *marriage, family, covenant, the image of God, love, Eucharist, home Church.*